FRA DEN STORE SKOV: GRIBSKOV'S DYB (1935)

Den store skov

Ikke mange vil kunne glemme den dundrende hede, det var „i dagene efter sankt Hans" i det herrens år 1935. Markerne lå gule og grå under den falmede himmel, hvor aldrig en ordentlig sky viste sig. En sjælden gang kunne man iagttage nogle små bitte cirrusskyer, som kilometerhøjt oppe dannede sig på grænsen af to luftlag; men værkstedet, hvor de lavedes, opgav hurtigt ævred, og i løbet af en halv snes minutter forduftede de igen én for én.

Landsbyerne så ud, som om de var forladte, vejene var tomme undtagen for en eller anden bil, som jog af sted med åben kaleche og med passagerer, der lignede fisk på en stegepande. Rundt om markerne stod de tavse skove døde og grå under solen, ikke et blad rørtes af nogen vind. Moser og søer dampede, og fiskene stak hovederne op over vandskorpen og smaskede, akkurat ligesom badegæsterne ude ved kysterne, som dagen lang sad i vand til halsen og drak pilsnere – det eneste sted, menneskene syntes at kunne nære sig.

Jeg arriverede til Hillerød, netop som aviserne meddelte, at to tækkemænd i nabolaget var ramt af hedeslag og trimlet ned af tagene. De tog heldigvis ingen skade bortset fra denne knock-out; der skal åbenbart mere til at gøre det af med en tækkemand!

Det var i de dage, jeg gennemstrejfede Gribskov og dens nærmeste omegn. Min vej vil utvivlsomt endnu kunne påvises ved et spor, som ligner den blanke stribe, visse snegle efterlader sig på støvede veje. Jeg drak oceaner af te med citronskiver i, og al væden fandt vej ud gennem mine svedporer og rislede ned ad mig i en stadig rindende strøm, når jeg færdedes til fods. Heldigvis lykkedes det mig at gøre den overvejende del af skoven i vogn, og resterne af mig blev derfor i forholdsvis god behold afleveret ved mit udgangspunkt.

Gribskov, dette vældige skovland, Danmarks største samlede skovareal, er med tilliggende mindre arealer ca. 10.000 tdr. land stor. Den hører under Kronborg distrikt og er delt i flere dele, sydligst det store Nødebo distrikt, nord for dette det noget mindre Esrom distrikt, og nordligst det forholdsvis lille Mårum distrikt – hver for sig atter inddelt i forskellige „hegn". Hele arealet strækker sig fra syd til nord i en længde af omtrent 12 km, og fra vest til øst stedvis i 7 km.s bredde. Det er en hel verden for sig – og ikke mange kender den til bunds.

Med vogn har ingen fremmed lov til at færdes herinde uden for landevejen mellem Hillerød og Helsinge. Den kendes af de fleste; men man får et mindst

lige så godt indtryk af skoven under en færd med Gribskovbanen. Foruden disse to strækninger er vistnok kun den østlige vej langs Esrom Søs vestside nogenlunde godt kendt. Men det var ikke de *kendte* steder, jeg søgte.

For at få lov til at færdes i bil overalt herinde henvendte jeg mig telefonisk til statsskovrider Rosen på Skovfryd. Han svarede, at han beklageligvis ikke kunne gøre nogen undtagelse fra reglen, medmindre jeg ville gøre turen sammen med ham i hans egen vogn! Han tilbød at køre mig omkring i skoven hele den næste dag – og man vil kunne forstå, at jeg var skamløs nok til at slå til.

Under et mere fortrinligt førerskab kunne jeg ikke have begivet mig ind i denne labyrint med dens for fremmede fuldkommen forvirrende net af veje og småstier, endsige *uden for* dette. Jeg ville uden denne ledsager næppe have fundet ét af de mange, ofte afsidesliggende steder, jeg søgte – og Gud véd, om jeg nogen sinde var kommet til syne igen, dersom jeg ene havde begivet mig derind.

Jeg ankom til Skovfryd ved halv nitiden om formiddagen og traf skovrideren, som straks var parat til at tage af sted. Han havde for øvrigt været ude og pürsche bukke sammen med prins Gustav og en ven af denne siden klokken halv tre om morgenen, men var i fuld vigør. Og han førte mig rundt i skoven fra kl. 9 til 6 uden at trættes, skønt vi i den forfærdende hede bestandig måtte færdes til fods fra vejene for at finde de steder, jeg søgte, ikke sjældent gennem et vildnis af skovmoser og rydninger, hvor bunden ofte under det tætte græs og ukrudt var dækket af et virvar af grene.
Jeg har næppe nogen sinde tilbragt en mere udbytterig dag.
Helt nede fra Maglebjerg og Høje Sandbjerg strækker et stort bakkeparti sig mod vest; over Birkerød og Lynge svinger det som et bredt bælte op til Gribskov og gennem denne. De højeste punkter heroppe er Skansebakken ved Hillerød og Multebjerg inde i Gribskov; men det sidste er efterhånden blevet så tilvokset af løvskov, at der ikke er den ringeste udsigt derfra.
Under en færd gennem skoven mærker man ikke meget til højderne, de fleste steder gør terrænet indtryk af at være lavt og fladt. Men denne skov behøver ikke mærkelige terrænforhold for at byde på afveksling. Det finder den råd for i sin egen uhyre forskelligartede karakter. Trods den fremherskende granbevoksning er der stadig rundt omkring vilde partier af ældgammel skov, hvor det ser ud, som om en skovhuggers økse aldrig har klinget. Dens småsøer og moser er der endnu bevaret en rest af – men disse danner et lille tragisk kapitel for sig selv.
Nåletræerne dominerer overhovedet stærkt i hele amtet, idet en tredjedel af alle dettes skove er graner. Disse steder er forstmandens stolthe – og *må* være det. Thi det er dem, som giver skovene det store plus på regnskabet, et

rent årligt overskud på ca. 200.000 kroner! Dette er ganske vist Gribskovenes *samlede* udbytte, men det skyldes næsten udelukkende granerne.
Gå engang ind i et af Gribskovens mægtige granholter, hvor stamme står ved stamme, lige høje og lige tykke. I næsten nøjagtig samme afstand fra hinanden løfter de deres snorlige, grå master himmelhøjt, til hvor nålene i deres øverste toppe sidder så tæt, at de lukker alt lys ude. Blot hundrede meter inde ser man intet andet end disse stammers grå hærskarer, som ranker sig fra den brune bund af visne nåle. Disse døde farver i bund, stammer og trætoppe er af en næsten forfærdende virkning. Og stammernes evige, lodrette linjer, som aldrig brydes og som fortsættes i en uendelighed til alle sider, indtil det grå mørke udsletter alt – det er Strindbergs *pelarhelvete*, et søjlehelvede, som Dante kunne have brugt i sin Divina Commedia. Ikke en lyd fra nogen fugl, ingen duft undtagen af nålene og de rådnende svampe i bunden. Et bestandig grøngråt *clairobscur* til alle sider. Det synes at være et sted, hvor kun fordømte hører hjemme, en labyrint, hvor de kunne vandre rundt uden nogen sinde at finde vej ud, vandre uden håb i al evighed, indtil vanviddet greb dem.
Det er som at blive vækket af en ond drøm at komme ud fra dette Hades og ind under bøgeskovens kroner. Selv i denne hede sommer, hvor løvet allerede begynder at brunes, er det dog selve livet, som pulserer omkring mig herinde. De pragtfulde stammers bestandigt skiftende skikkelser, de vældige grene både oppe og nede med kaskader af løv, altid nye former og indtryk, en skiften og rigdom uden grænser og med fuglesang fra træer og buske.
Næsten halvdelen af hele den store skov er endnu bøg, og heraf er store arealer bevarede som „lystskov", hvortil folk har adgang. Her findes stedvis meget anselige træer, ofte med så rigelig plads

omkring, at deres kroner er både vældige og smukke. Her kan man endnu, i modsætning til i så mangen anden forstdreven skov, med digteren tale om „de brede bøge“, som ellers snart er forsvundet af landet. Enkelte steder findes endnu eg, el, birk og andre løvtræer, men i meget mindre partier. Disse løvskove har ofte i modsætning til granskovene endnu et fuldkommen eventyrligt, hist og her et næsten urskovsagtigt præg.
Det var til sådanne steder, skovrider Rosen med forkærlighed førte mig. Thi han er foruden at være en god embedsmand tillige et menneske med åbent blik for sin skovs fremragende og mærkelige skønhedsværdier. Og han er tillige jæger – af den rigtige slags – og derfor i besiddelse af egenskaber, som gør ham til en trofast naturdyrker.
Esrom distrikt har endnu enkelte steder nogle vældige ege, blandt hvilke der findes nogle af de største træer i landet i sin art. Heri danner det en modsætning til Nødebo distrikt, hvor egen er sjældnere og langt mindre. Det må

endelig nævnes, at der i lystskoven i Nødebo distrikt ud mod Esrom Sø står nogle af Danmarks prægtigste skovfyrre; det er kun en halv snes stykker, men rene kæmper er det og med den herligste vækst. Deres stammer er ranke lige op til de svimlende høje kroner, hvis S-formede grene sagte gynger mod den lysende himmel med pinjens ædle grønt på deres nåle. Det er nogle af de mest imponerende og samtidig eleganteste trævækster, jeg har set. Desværre er der i de senere år kommet så megen ungskov omkring dem, at det er umuligt at afbilde dem.

I nærheden findes også en gruppe af mægtig store ædelgraner, som dog langtfra når fyrrene i arkitektonisk skønhed.
De senere år har dog været ret hårde mod vildskovarealerne i Gribskov, hvor granerne breder sig mere og mere. Men især gælder dette skovens største seværdigheder, de berømte *skovmoser* med deres karakteristiske plantevækst af tørvemos, lyng, mosebølle, halvgræsser og andre moseplanter. Til trods for – eller *fordi* – de ligger urørte hen, gror de mere og mere til, hovedsagelig på grund af de ændrede forhold i bevoksningen omkring dem. Dette gælder i høj grad den mægtige *Maglemose*, som ligger tæt syd for Multebjerg, og hvis vand er fuldstændig dækket af græstuer og næsten helt tilgroet af selvsåede små-

graner. Så snart tuerne har dannet sig og er begyndt at gro sammen, slår den nu helt omringende granskors frø an på dem, og de har efterhånden ydet vækst til tusinder af graner i alle størrelser fra rene „potteplanter“ til træer på 2–3 meters højde. De slår rod og gror, uden at det generer dem, i den rene sump og hængedynd, hvor intet menneske kan færdes uden at synke i. Hvor vi måtte springe fra tue til tue, stod allerede anselige, henimod tiårige træer på og mellem disse. De ligner set inde fra bredden et hæsligt, eddergrønt ukrudt. Og næsten alle disse tilgroede moser er omgivet af den sædvanlige sortgrønne mur af store graner, der gør stedet uskønt. Her er naturen på vild flugt.
Dette forhold er så meget besynderligere, som flere af disse skovmoser er fredede og under tilsyn af forskellige af vore mest kendte botanikere. Skovrider Rosen, som nærer dyb beundring for den natur, der her er ved at forsvinde, har gjort, hvad han kunne, for at bevare den, idet han har foreslået at rense disse moser, at fælde de hæslige smågraner og sælge dem som juletræer. Mosernes oprindelige vækster ville på den måde få mere fred til at trives. Men han har intet opnået derved. Botanikerne hævder, at det hele, også granerne, skal være i fred! Det er ikke nemt at fatte hensigten med dette, og i al fald ødelægges disse steders æstetiske værdi efterhånden fuldstændig. Et stykke natur på et stærkt begrænset område, som på alle sider er omgivet af fremmede, indførte vækster, der formerer sig stærkt, kan ikke bevares udelukkende ved, at man lader det ligge hen og skøtte sig selv. Der må hæges om det, det må bestandig værnes mod invasion fra de fremmede omgivelser, ellers vil disse ende med at udslette det. Og det er netop dette, der sker her.
Men når Gribskovs karakteristiske moser er blevet en saga, når dens småsøer ligesom disse gror til, da bliver den for den natursøgende af ringe værdi. Thi bøge- og grantykninger har vi nok af i landet. – Men sådan er det allerede gået med Maglemose og med mange andre.
Af *Fruebjergsøerne* – der har været tre – som ligger nær Fruebjerg vest for Helsingevejen, og som for en del år siden endnu alle var vandfyldte og havde præg af oprindelig natur, er de to nu helt tilgroede, og deres vand har veget pladsen for en grøn, jævn flade af tuer med småhuller imellem. Kun den største af dem, Vestre Fruemose, er endnu vandfyldt og overordentlig smuk, vistnok hele dette skovlands skønneste og mærkeligste sted, omgivet af prægtig bøgeskov, hvis bryn står højt lige ud mod den sivkransede bred.
Fra bøgeskovens grønne mørke kommer man her pludselig ud i et ildbad af sollys, som blændende kastes tilbage fra vand, åkandeblade og siv. En voldsommere virkning af lys og skygger end på dette underlige sted kan ikke tænkes. Og hvilken stilhed! Det er, som om mennesker aldrig har betrådt

denne bred, en mere fuldkommen følelse af ensomhed har jeg ikke kendt. Det ville ikke undre mig, om jeg pludselig, mens jeg stod her, så Pans grå ryg

forsvinde mellem stammerne, mens grene knækkede under hans brede fødder. Jeg lytter for at opfange den mindste lyd. Og pludselig, da jeg nærmer mig bredden, hvor lys fra sol og vand slår sammen, er det, som om heden og jorden og planterne føder en tone, en lille summende lyd, der forstærkes, efterhånden som jeg falder til ro og lytter. Den bliver til, ligesom undfanges i en bestandig stigen og falden, som om jord og himmel i en rus har hengivet sig til hinanden, og jeg hører deres dybe åndedrag. Det går langsomt over i en gnistrende rytme, men altid sagte, næsten uhørlig. Det er selve naturens åndedrag; det er *mosens tone*. Vandet derude avler, det element, hvorfra alt liv er kommet![14]

Og nu ser jeg, at luften omkring mig rummer tusinder af væsner, der svirrer over bred og vand i en evig dans, underlige insekter, der er krøbet op af vand og af siv, store og små, der kredser om hinanden som kloder i en stjernetåge, ildhvide, gule, grønne, blå. Det er selve tilblivelsens store symfoni, de spiller her på bredden af vandet, hvor elementerne for millioner af år siden sendte det første livskim ind i vor verden. — Det klinger som et *pianissimo* fra de fjerneste tider, da selv *lyden* langsomt blev til. Af og til stiger det til et *allegro furioso* over den blanke, stille vandflade — men bestandig dæmpet, som var det blot solstrålerne, der var blevet til tone. Og det *er* selve sommer-

dagens hede, som har skabt den musik, der lyder som dæmpede djævlevioliner spillet af vingede væsner, der er steget op i millionvis fra mosens dunkle dyb.
Jo mere jeg lytter, jo bedre skelner jeg stemmerne fra hinanden. En mægtig bremse letter fra en plante og svinger i brede kurver om mit hoved; den sætter ind med en bassolo, som bærer hele det lyse kor over den. Så leverer den sin stemme til en cello, som igen efter tur viger for bratscherne, der spiller en rivende skala op til violinerne, som fører den helt op til en ensom, stikkende fløjte – en giftig myg, der står stille som en næsten usynlig fiksstjerne ved mit øre og hårdnakket holder sin tone, der er edderskarp som dens brod – mens hele koret af strygere og blæsere rumsterer og rumler under den i seksogtredivtedels noder.
Just som den giftige tone ved mit øre skal blive til en stikkende smerte, er den pludselig borte. Den døde, brat som ved et slag af en taktstok – og hele mosens orkester stormer sammen i et håndgemæng af toner, et *furioso*, hvor de drabelige basser og tungsindige celloer synes for alvor at ville indlede en finale – som dog aldrig kommer! Thi bestandig vælder nye harmonier ud fra luften, den bæver sagte deraf, det er, som om alle lys- og hedebølger her er blevet til lyd, har forvandlet sig til hviskende musik.
Det er naturens egen stemme, så gammel som livet selv.
Et sådant sted må den vel være undfanget, scherzoen af Mendelssohns „En Skærsommernatsdrøm“. Men *her* er den atter ført ud i dagen og solskinnet. Den er vendt tilbage til naturen! Og den klinger her over den ensomme skovmose dagen lang, hele den varme sommer igennem.

Medens skovens største sø, *Store Gribsø*, der findes omtrent midt i Nødebo distrikt, ikke i nævneværdig grad afviger fra snese af andre danske skovsøer og forekommer mig ret kedelig, er *Lille Gribsø*, som blot ligger knap 100 meter øst for den, en mærkelig plet, som rummer megen skønhed.

Dens nærmeste omgivelser er prægtige birke, hvis kølige, lyse løv står herligt mod bøgekronernes mørke mur bag dem. Men ak – også her begynder smågranerne at vinde terræn på den smalle eng om søens bredder. Om blot en halv snes år vil stedet være ødelagt, hvis der ikke skrides ind.[15]
På dette underlige sted, der er lige så verdensfjernt og stille som Maglemose, kommer jeg til at tænke på „Mutter Grib", en stakkels eneboerske, som levede i denne skovensomhed i masser af år og for befolkningen blev ligesom en personifikation af dens dybe mystik. Hendes historie var sørgelig: som ung pige fik hun et barn, der tidligt døde fra hende, og hun tog tabet så tungt, at hun mistede forstanden. Hun vandrede ind i skovens tætteste dybder og slog sig ned dér, og hun forlod den aldrig mere. Hun tog bolig i en ældgammel, hul eg, hvor hun boede vinter og sommer, og hun viste sig kun i omegnen for at tigge sin føde. Bestandig strejfede hun omkring i skoven, men vendte altid tilbage til sin ensomme bolig – lige til døden tog hende.
Egen, hvori hun boede, er senere fældet. Hvornår hun døde, har jeg ikke kunnet få sikkert opklaret; men hun har i al fald levet her et godt stykke ind i den periode, da forstråd Brüel var skovrider her – fra 1840 til 1880 – thi han har kendt hende.
En anden, men mandlig eneboer har haft til huse herinde i de allerseneste år og er fornylig død. Det er ikke mærkeligt, at netop *denne* skov virker tiltrækkende på sådanne stakkels menneskevrag, som er blevet trætte af verden og vil fly den. Her må de kunne finde fred!
Den uhyre stilhed i denne vældige skov gjorde et dybt indtryk på Søren Kierkegaard, der har skrevet om de følelser, som bemægtigede sig ham, da han engang under sit ophold her havde taget stade ved Ottevejshuset, hvorfra otte veje fører ud til alle sider. Det er den uhyre ensomhed på stedet trods de mange veje, ad hvilke *ingen* kommer, som han giver udtryk for. I 1913 er der rejst et mindesmærke for ham herinde, dog mærkeligt nok ikke på dette sted, men nordligere ved Rødepælstjernen, hvor andre otte veje mødes. Mindesmærket er en dårlig efterligning af et dyssekammer, en stor sten, der hviler på toppen af fire kegleformede sten – den sædvanlige misforståelse af disse lukkede gravkamres arkitektur.
Flere steder ser vi vildt herinde. En ung rå står solbeskinnet i en lysning nær vejen, da vi passerer forbi, og iagttager os roligt. Hele den slanke krop, som vi ser i profil, synes at være i hvile, men hovedet med de strittende ører er opmærksomt vendt imod os. I næste nu er den i et luftigt spring forsvundet.

i tykningen. Skoven har *sine* beboere! Foruden mængder af råvildt og andet hårvildt huser den blandt andet en masse forskellige rovfugle, således spurvehøg, duehøg, en mængde musvåger og vandrefalk; endogså den sidste findes ynglende herinde. Ugler er her naturligvis i mængde. Men hele dette vældige skovland må jo også være et ideelt sted for alle disse fugle.
Men den store skov har engang huset andre beboere end vilddyr og forstyrrede eneboere.
Det er *kulsvierne*, der for århundreder siden som de første mennesker befolkede stedet og slog sig ned på vildskovens enemærker, hvor de tændte deres miler dybt inde i dens ukendte og uvejsomme tykninger. Med sikkerhed kan deres første optræden på egnen ikke tidsfæstes, og man ved heller ikke med vished, hvorfra disse fra de andre indbyggere i racemæssig henseende forskellige mennesker skriver sig. Et gammelt sagn hævder, at det var dødsdømte forbrydere, som blev frigivet mod til gengæld at bosætte sig her og give sig af med brænding af trækul – og at de altså skulle danne en

gevækst på samfundet, opstået omtrent på samme måde som de jyske natmandsfolk, der slap fra lovens arm ved at blive mestermandens hjælpere eller lignende. Men det er usandsynligt, at man har kunnet have sådanne individer samlet i hundredvis

på et så forholdsvis begrænset område som disse skove og deres nærmeste omegn. Det ville i al fald have været et alt for farligt eksperiment. Og selv om det i *nogen* grad har fundet sted, er det ikke nok til at forklare kulsviernes racemæssige fremmedartethed. Sandsynlig lyder i denne forbindelse den tradition, som går ud på, at det var bisp Absalons ven, pariserkanniken Vilhelm, der indkaldtes hertil og som abbed over Æbelholt Kloster flyttede dette fra Eskilsø til egnen sydvest for Gribskov ved det nuværende Æbelholtvang, som indkaldte kulsvierne fra Ardennerskovene i Nordfrankrig. Beretningerne om disse folks karakter og kendskab til deres udseende – de få af dem, som endnu er af rent kulsvierblod – må i høj grad bestyrke denne antagelse.

Den driftige abbed, som fik alting til at gro under sine hænder, som skaffede klostret en forrygende mængde jordegods, og som på enhver måde øgede dets indtægter, har uden tvivl haft øjnene åbne for denne mægtige skovs uudnyttede, økonomiske værdier. Den dækkede i hine tider det meste af Nordsjælland. Og hans landsmænd i Ardennerskovene, som havde drevet kulsvierhåndværket fra arilds tid, måtte være selvskrevne til at indføre denne industri på stedet. Er denne antagelse rigtig, da må de første kulsviere være kommet til egnen i årene 1175–1203, da Vilhelm var abbed på det nyoprettede Æbelholt Kloster.

Men kulsviernes første historie taber sig i virkeligheden i det dybeste mørke. Man hører intet som helst sikkert om dem før langt ind i den nyere tid. Hvor de første har nedsat sig, vides der intet om, heller ikke, hvor mange der oprindelig er kommet hertil. Man véd, at de efterhånden har bredt sig over størstedelen af det vide landskab mellem Esrom Sø og Arresø, vesten og sønden om den nuværende Gribskov foruden i selve denne. Fra Ejlstrup over Alsønderup og Tjæreby til Nødebo, Grønholt og Karlebo kan man hist og her endnu møde deres efterkommere – men ganske vist nu for det meste stærkt blandede med den øvrige befolkning. De vandrer længere og længere bort, og kulsviervirksomheden er snart kun en saga ligesom beretningerne om hine tider, da de foretog deres langsommelige kørsler til København og forhandlede deres varer på „Kultorvet". Jeg har truffet den sidste familie, som endnu dyrker faget, og skal senere berette om dette møde.

Gribskov selv har rummet ikke mindre end tre ægte kulsvierbyer, *Ostrup Kobbel*, *Glarstrup* og *Truestrup*, den største af dem. Men medens skoven efterhånden fuldstændig har lukket sig over tomterne af de to første og udslettet ethvert spor af dem, er der endnu svage spor af den sidste.

Truestrup har ligget på en rydning i skovens vestlige del tæt syd-øst for Ejlstrup, som var dens naboby. Den omtales første gang under navnet Thruidstrup i mandtalslister og jordebogsregnskaber for Kronborg len i 1610, og den bestod da af fire gårde og to huse, hvis antal senere steg til seks. Byen eksiste-

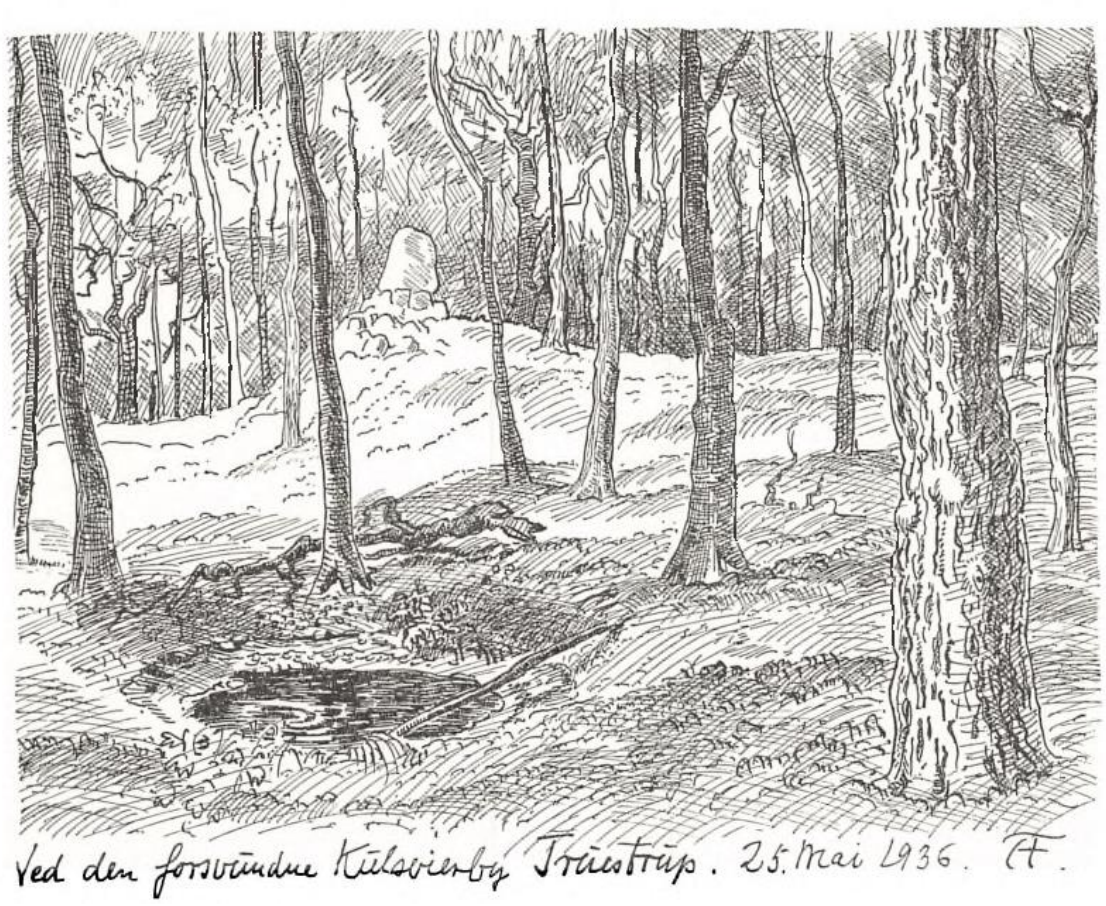

rede endnu til 1783, da skovudskiftningskommissionen havde inddraget en del af Kagerup og Mårum byers jorder til skoven, hvorefter nogle af disse byers beboere fik erstatning i Truestrups jorder. Dette gav stødet til dens udslettelse. Allerede i 1790 var en gårdmand ved navn Niels Jensen alene tilbage på stedet, og snart efter blev også *hans* gård „afbrudt". Truestrup var udslettet af landsbyernes tal. Dog endnu helt ind i det 19. århundrede boede et par gamle, ensomme kvinder herinde i to småhuse. Men skoven bredte sig og trængte sig sammen om deres små boliger, frit og uantastet. Og alt, hvad de to ensomme gamle har vidst om den forsvundne by og dens liv, fik de aldrig fortalt til noget menneske, inden Vorherre løste op for dem.

Men den ovennævnte Niels Jensen blev i lige linje stamfader til to ansete mænd på egnen, gårdejer Larsen på Askegård og gartner Larsen i Ejlstrup. De er for ikke længe siden døde, men efterkommere af dem lever. Kun ét navn til fra den forsvundne by kendes, en gårdmand Mads Sørensen. Jeg læser om ham i Historisk Aarbog for Frederiksborg Amt bl. a. følgende: „Han var en ægte Kulsvier, der drak godt og slog en proper Næve, når det kom til Haandgribeligheder i Landevejskroerne under de lange Ture til København." Beretningen siger videre om ham, at han flyttede til Ramløse i 1785, og at hans slægt lever endnu, tre tipoldesønner, hvoraf den ældste, Jens Peder Pedersen, har

lige ejer af stedet; det tilhører hans 90-årige svigermor, Birthe Henriksen, der ser ud, som om hun kun er 70, men desværre er stokdøv, så al samtale med hende er udelukket. Jens Frederik Pedersen selv kan trods sine langt yngre år ikke rose sig af noget godt helbred; hans ben er fuldstændig ødelagt af gigt på grund af de lange kørsler på åben vogn med træstammer, som han har været med til året igennem i over to decennier. Disse ture gik fra Mårum og her til stedet, det vil sige gennem Gribskov i hele dens længde. Og han fortæller, at han om vinteren ikke sjældent kunne være omtrent frosset fast til læsset, når han i snevejr og kulde nåede til vejs ende. Han bevæger sig besværligt på sine ynkværdige ben ved hjælp af to stokke. Det er hans 32-årige søn, som nu røgter milerne.

Jens Frederik er af ydre et af de mærkeligste og interessanteste mennesker, jeg har truffet, fordi han er en bekræftelse på, at kulsvierne er en indvandret race, og at sagnet om, at det er Ardennerskovene, som er deres hjemland, synes at kunne være rigtigt. Han er lille af vækst, gusten-gullig i huden, har kulsort hår og skæg, hvis stride vækst, som skyldes de enkelte hårs tykkelse, er karakteristisk og fremmedartet ligesom det ret brede ansigt med den stumpe, korte næse og den svage hage. Hovedet med nakkens ringe fremspring over halsen tilhører en udpræget rundskalle. Han har de mindste og svagest formede hænder, jeg har set på noget voksent mandfolk, med aflange mandelformede negle – underlige ubehjælpsomme hænder efter de 5–6 års nødtvungne uvirksomhed, som hans sygdom har medført. Helt igennem er han en mærkelig fin lille skabning. Skulle man dømme efter dette ydre, er den nordfranske eller sydbelgiske afstamning vist utvivlsom; han synes i al fald at være af udpræget alpin race. Gav man ham en stålhjelm på hovedet og en bøsse i rem over skulderen, ville han være den skinbarlige *poilu* fra verdenskrigen!

Hverken hans gamle svigermor eller sønnen ligner ham. Også sønnen er af usædvanligt ydre, men mest på grund af sit ganske uregelmæssige ansigt, der gør ham racemæssigt ubestemmelig. Han har utvivlsomt arvet de fleste træk fra mormoderen, som er en svær og tung kvinde – og så langt fra at være en sjællandsk bondekvindetype, at jeg ved synet af hende straks kom til at tænke på en *concierge* i et af de små hoteller i *Quartier Latin* – én af disse impulsive kvinder, som under et møde efter års

forløb er ved at falde én om halsen af gensynsglæde og udtrykker deres følelser i et blomstrende sprog. Også hun er af ren kulsvierslægt, hun er født lige i nabolaget, og huset, som familien ejer, har hun boet i siden 1846!
Skønt hele familien hævder, at de har rent kulsvierblod i årerne, er det kun Jens Frederik Pedersens ydre, der støtter påstanden. I deres optræden var naturligvis intet som helst fremmedartet; det var gode, venlige og gæstfri nordsjællændere, og jeg tilbragte et par fornøjelige timer i deres hjem.

117

KULSVIER JENS FREDERIK PEDERSEN
KARLEBO OVERDREV

119

Mændene viser mig milernes plads, som er lige ved siden af huset. Inden for et 5–6 m højt risgærde, som skal holde enhver blæst borte fra de tændte miler, ligger 8 cirkelrunde felter på rad, brolagt med flade sten af en stor stegepandes omfang. I felternes midte er en lille åbning, som kaldes „hjertet“.[18] Opstillingen af brændet, som skal blive til trækul, foregår i korthed således: I „hjertet“ stables til at begynde med 3–4 stykker brænde op, ikke for tæt, så de nemt kan fange ild. Omkring dem stilles på enden med svag hældning indefter brændestykker, der består af ca. 20 tommer lange og 5–6 tommer tykke rundholter af bøg, gran o. a. træsorter, men flækkede én gang på langs gennem midten. Med denne opstilling fortsættes der, også opefter, til hele stengrunden er dækket og milen har fået en næsten halvkugledannet eller lav bikubeformet skikkelse. Så lægges øverst „palbrændet“, derefter forneden en kreds af svære sten for at støtte opstillingen, og over disse igen „pultertræet“. Så dækkes det hele med et lag halm, „overhalmen“, ved foden omviklet med et halmbånd for at holde sammen

på det. Og endelig dækkes hele milen med et jævnt lag kulstøv, affald fra tidligere brændinger, som kaldes „kulster".
Der er under opbygningen sørget for, at der går en smal kanal ind til „hjertet", som nu antændes ved hjælp af brændbare sager på enden af en lang, tynd stage. Fra „hjertet" breder branden sig langsomt til hele milen. Men denne må bestandig kun gløde – *ulme* omtrent som en lille mosebrand – der må aldrig komme lue. En brænding varer om sommeren, når træet er godt tørt, kun ca. 24 timer; men om vinteren, når træet er fugtigt, kan den vare indtil to døgn. Det fugtige brænde er naturligvis uheldigt; men der brændes i øvrigt på alle årstider, idet det til brændingen bestemte træ ligger gemt under vældige, solide halmtage, så ingen regn kan falde på det.
Den bedste aftager af varerne fra Danmarks sidste kulsvier er Statsbanerne, som anvender kullet ved lodning, især til kobberrør, fordi disse trækul ikke giver den mindste smule røg fra sig, hvad der er af betydning over for kobberet, som er meget modtageligt for sværtning af røg fra andre former for kul, der giver en røgfyldt flamme.
Forbruget bliver mindre og mindre; men virksomheden går dog rundt endnu.
„Naturligvis," siger Jens Frederik, „det er jo ikke så god en forretning som i gamle dage – dengang man kørte ind i skoven og købte sig en favn brænde og „lånte" tre andre. *Det* var tider for kulsvierne!"
Snart vil der vel sagtens være fundet en erstatning også for denne lille forsvindende industri ligesom for så mange andre, og de sidste repræsentanter for Sjællands berømte skovmennesker vil være forsvundne.
Men deres racepræg kan vedblive at holde sig længe endnu. Det er for øvrigt ikke første gang, jeg har mødt overraskende og mærkelige eksempler på dette. For godt et par år siden kom der i vort hjem en ung rengøringskone,

Alma Rasmussen, som skulle assistere vores pige med et eller andet. Synet af hende overraskede mig i den grad, at jeg uvilkårligt udbrød: „Hvordan i alverden er De kommet til at se sådan ud?" – en replik, man forsigtigvis ikke siger til nogen kvinde, man finder grim.
Hun svarede da også straks og smilende: „Jo – jeg er nede fra Frederiksborgegnen!"
„Nå," sagde jeg, „De er altså af kulsvierslægt."
„Jaja, min far var skam kulsvier! Men så skulle De bare se min dreng, han er meget bedre, han ligner ligefrem en japaneser!"
Var min mand fra Karlebo den typiske *poilu*, så var hun her den udprægede „Marianne"!
Med sin gyldenbrune hud på ansigt, hænder og arme, med det sorte hår og det mærkeligt levende ansigt, hvor de spillende sorte øjne aldrig var i ro, med hele sin stolte rejsning ville hun passe ind i et ægte fransk miljø – hun kunne have stået model til kvinden på Delacroixs billede „La Barricade" og have passet bedre til sine omgivelser end den klassisk-franske model, maleren har benyttet, og som kun har tilknytning til billedets spekulative indhold gennem den frygiske hue og trikoloren.
Jeg så sønnen nogle dage senere, en tolv-trettenårs dreng; og til trods for at faderen er en blond københavner, var han her god nok, om ikke netop „japaneser" at se til. Racen kan „slå igennem" i hundrede år endnu eller længere, selv om de gifter sig til højre og venstre!
De åbne egne mellem Gribskov og Arresø er landskabeligt lidet interessante. Landet er jævnt bølget, dyrket og ensformigt, og søen er langs størstedelen af sin østbred kedelig. Oppe i egnene omkring

Kagerup og Ejlstrup bliver terrænet kraftigere i formerne, og enkelte højder giver ret vide udsigter. Men man trættes dog overalt hurtigt af dette landskab.
På min vej gennem Tjæreby og Alsønderup, de gamle kulsvierbyer, af hvilke Alsønderup som før nævnt var så berygtet, at den kaldtes „den gale by“, tog jeg den med ro og gennemvandrede byerne på kryds og tværs. Jeg så en mængde af deres beboere, men alle som én tydede de ved deres ydre på at være gode sjællændere uden spor af fremmed afstamning.
Jeg havde den glæde i disse egne om Gribskov at se tydelige tegn på, at storkenes antal er stærkt tiltagende. De findes ynglende bl. a. på kirketårnene i Grønholt og Asminderød foruden på Nyhuse Skole i Hillerød samt flere andre steder. Tre så jeg flyvende over markerne ved Alsønderup. Storkenes antal skal efter de senere undersøgelser være omtrent fordoblet siden 1927, efter at det har været i bestandig nedgang siden midten af forrige århundrede, indtil tallet for en snes år siden havde aftaget med omtrent 85%.

121

ALMA RASMUSSEN
AF KULSVIERSLÆGT FRA HILLERØD-EGNEN

123

Nordøst for Tjæreby ligger den lille samling boliger, som kaldes *Æbelholtsvang* og endnu i sit navn bevarer mindet om abbed Vilhelms *Æbelholt Kloster*. Jeg søgte efter spor af dette og fandt sådanne nær ved Klostergården, en bondegård på byens mark. Dens ejer, Anders Andersen, viste mig rundt på stedet, hvor klostret må have ligget. Marken er her åben og dyrket; på et lille højdedrag er det øverste jordlag bogstaveligt oversået med små stumper af røde munkesten. I et „skifte“ på ca. 3 tdr. land har gårdejeren flere gange renset jorden for disse murstensrester og ved en enkelt lejlighed

bortkørt hele seks læs af disse. Nordøst for dette sted var det, at man for en del år siden fandt spor af middelaldergrave. Bonden fortæller, at disse var sat med munkesten med en særlig lille udbygning til hovedet ganske som dem, der kendes fra Øm Kloster i Jylland; men disse var modsætningsvis alle rektangulære, ikke smallere mod fodenden som hine. Enkelte skeletdele fandtes også, og stedet har altså rummet klostrets kirkegård.
Med års mellemrum renser bonden sin mark for murbrokker, efterhånden som frosten bringer dem op. En lille billedsten er fundet her for en del år siden og afhændet, formodentlig til Nationalmuseet; men Anders Andersen ejer en god afstøbning af den. Den har et relief af en mand i middelalderlig dragt; han bærer i sin højre hånd en stor bog, som han trykker ind mod brystet.
Bonden har nær ved stedet fundet grundsten til en bygning, rækker af utilhugne kampesten sammenholdt af kalkmørtel. Den bedst bevarede række var ca. 10 alen lang, de to tilstødende kun et par alen fra hjørnerne, og resten forsvundet. Det hele er nu bortryddet.
Bonden fortæller, at sæden på et lavt sted ved tomten bliver ved med at være grøn helt hen i høsten og ikke vil rejse sig. Da han engang spurgte sin gamle far om årsagen til dette, svarede denne: „Nå-åh, det er jo kanalen!“ Denne gamle betegnelse gemmer måske den sidste erindring om en grav, der har omgivet det gamle kloster. Tomten ligger som før nævnt på en lille forhøjning, og denne er på alle sider omgivet af en svagt synlig lavning.
Ved Kappelskov – vel sagtens oprindelig Kapelskov – ganske nær herved må have ligget et kapel eller en kirke, måske den, der omtales som den første trækirke, abbeden byggede på stedet, og som med sine omgivelser var skueplads for hans første mirakuløse gerninger, hvis ry fór vidt over landet og blev stærkt medvirkende til klostrets hastigt voksende velstand. Miraklerne ophørte ikke ved hans død i 1203, syv år før den nye stenkirke fuldendtes; tværtimod var munkene i stand til ved en smule behændighed at få dele af hans jordiske rester til at fortsætte vidunderkurene mod blindhed, ansigtsrosen og halssyge. Det var især en af hans tænder, som viste sig virksom; man havde eksempler på, at den endogså kunne skaffe forsvunden ejendom tilbage.

til ejermanden, således som tilfældet engang var med en bortfløjen jagtfalk. At abbeden var højlig anset, fremgår blandt andet af, at så mangen nordsjællandsk bonde antog hans navn, ganske vist i noget forvansket skikkelse; det franske Guillaume blev til Vilijom eller Villum.
Klostret og dets kirke blev nedrevet kort efter reformationen. Kornet gror hen over grunden, hvis stenrester år efter år bliver færre, og Anders Andersen er nu den eneste, som laver mirakler på markerne over dem. Han har andre redskaber og andre hensigter end munkene; men han synes at udføre det, som er blevet *hans* dagværk, med ikke mindre omhu.
Det bedste udsyn over egnen med dens store skove har man fra Skansebakken ved Hillerød. 5 tdr. land på selve bakketoppen, som indtil for ikke længe siden ejedes af en privatmand, er sammen med 33 tdr. land af omgivelserne i den seneste tid blevet fredet. Fra bankens 80 m høje top er synet frit milevidt til alle sider, over skovløst land i vest og syd helt til Roskildefjorden og Farumegnene. Til de andre sider skuer man over hele det vældige nordøstsjællandske skovland, der herfra synes at være et næsten sammenhængende hele – det mest imponerende skovterræn i det ellers så træfattige Danmark. Det kan, når man ser bort fra boligerne, heroppe fra minde en smule om Småland. Mod

nord overskuer man hele Esrom Sø og alt landet bag denne, synet går videre over Kattegat, til hvor Kullens kupler blåner i horisonten.
Man får her et lille indtryk af, hvordan de store skove herskede i landet, da menneskene for tusinder af år siden endnu ikke havde rørt dem. Og jeg tænker på, hvor kort et spand af tid det er i forhold til livets udvikling på jorden, at mennesket har levet og sat sit præg på naturen. Hvem ved? Om måske nogle få andre årtusinder kan kulturen være udslettet og menneskets historie være endt, så vil naturen hævne sig, jordens vækster og de vilde dyr vil atter brede sig, de vil tage deres gamle ejendom i besiddelse på ny og udslette vort værk, som de er gået udslettende hen over de gamle kulsvierbyer. *Skoven* vil atter dække alt land, de gamle marker vil for længst være forsvundet, og de store, tavse træer vil herske uantastet og enevældigt over jorden. Mellem deres stammer vil kun vilddyrs røster lyde, og over deres høje toppe kun de store rovfugle løfte sig.

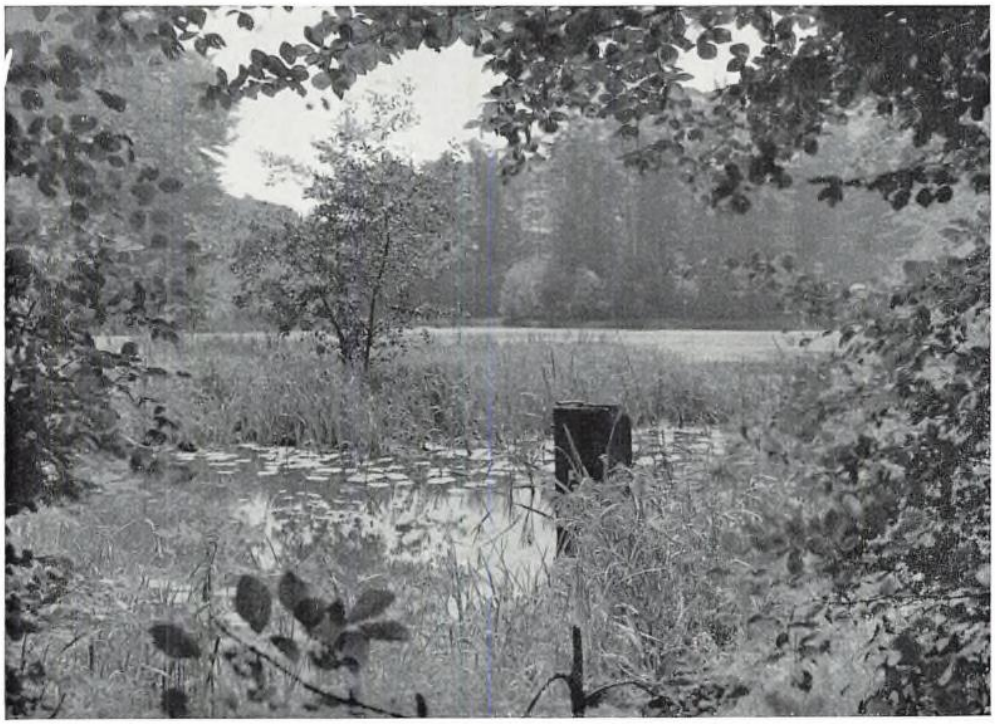

Ved den dejlige Vestre Fruemose i Gribskov. (107)

Ved „Den døde Vig" i Gribskov. I baggrunden Esrom Sø. (114)

Ved Lille Gribsø i Gribskovs midte. (109)

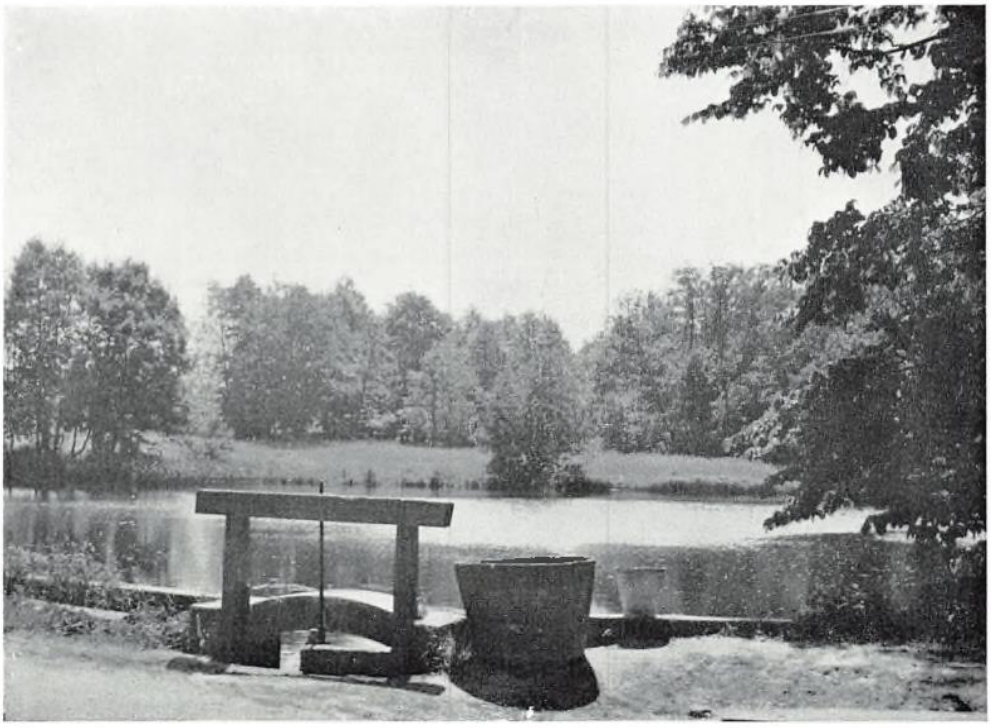

Mølledammen ved Stenholt Vandmølle syd for Nødebo. (115)